

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Nzudzanyo na Ndondangudo (Tracker) zwa Pułane dza u Funza dza Nwaha (ATP) dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho Luambo Lwa Hayani Tshivenda

Gireidi ya 1 Themo ya 1

Zwi re ngomu

Marangaphanda	1
Thodea dza Pułane dza U funza dza Nwaha (ATP) dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lwozweaho: Gireidi ya 1 Themo ya 1	2
Zwikili zwa Luambo lwa Hayani (<i>HL</i>)	2
Magudiswa a Luambo lwa Hayani	2
Foniki na U vhala Ha Tshigwada Hu na U sumbiwa Ndila	3
U thoma Rothini ya U guda Luambo (U vhala na U nwala)	6
Rothini yo Anganywaho ya Vhege ya Luambo Lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo	7
Nyito dzo Anganywaho dza Luambo Lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo (dzi no fusha thodea dza ATP)	8
Foniki na U vhala Ha Tshigwada Hu na U sumbiwa Ndila	17
Phurogireme ya NECT ya Foniki: Tshivenda Luambo lwa Hayani	18
Muhanga wa Nzudzanyo na Ndongangudo	22
Thero ya 1	23
Thero ya 2	25
Thero ya 3	27
Thero ya 4	29
Phurogireme ya U linga	31
Mutevhemułoli: Luambo lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo (<i>FP</i>)	31
U linga ha Vhugudisi	32
U shumisa Rubiriki	33
Tshandulelo	34
U linga ha Vhugudisi: Khadi ya Tshikoro	35
Gireidi ya 1 Themo ya 1: Nyito ya U linga ha Fomała ya Sambula	36

Marangaphanda

Ha Vhadededzi/Vhagudisi Vha Vhuimo ha Muteo,

Dwadze la COVID-19 lo ri sia ri na khaedu khulu kha zwa pfunzo. Musi ri tshi khou humela kha 'u funza ho doweleaho', rothe ri tea u shuma nga vhuṭali na nga mafulufulu u itela u vha na vhuṭanzi uri ri vhuwedzedza sisiteme yashu tshiimoni tshayo.

Hezwi zwi do vha na ndeme khulwane kha vhuimo ha muteo, hune vhana vha guda zwikili zwa muteo/murango zwa u vhala na u ṅwala. Afrika Tshipembe li lila uri vhone vha lingedze nga nungo dzothe u shomedza vhagudi vhavho nga zwikili zwo raloho, u itela uri vha si tou guda fhedzi u vhala, vha khunyeledze vha tshi vho kona 'u vhalela u guda'.

Liṅwalwa ili lo itelwa u vha thusa u swikelela tshipikwa hetshi. Musi vha tshi shumisa puṭane iyi vha tshi tevhedza sisiteme (thevhekano ya zwithu), ri na fulufhelo la uri vha do kona u lulamisa zwe zwa khakhiswa nga u xeelwa nga tshifhinga tsha u funza na u guda, vha vhuwedzedza vhagudi vhavho kha levele yo vha teaho.

Ri khou dzula ro vha livhutshela u diimisela havho u shuma, u digana na u shumesa he ra lavhelela kha vhone.

A zwi timatimisi uri vha khou fhaṭa lushaka.

Ri vha tamela mashudu kha themo ino,

Thimu ya DBE / NECT ya Ndongangudo dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho

Thodea dza Pułane dza U funza dza Nwaha (ATP) dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho

- Hu na vhege dza 10 kha ATP dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho dza DBE dza Themo ya 1.
- Vhege dza u thoma dza 2–3 dza Gireidi ya 1 dzi tea u shumiswa fhedzi kha phurogireme ya u lugisela vhagudi u dzhena tshikolo tsha fomała.
- Mañwe magudiswa a Gireidi ya 1 (Gireidi ya R) a tea u funziwa kha vhege dza 3 dza u thoma u itela u vha na vhuṭanzi uri zwi no tea u ṭalukanywa (khontsephuti) zwo teaho zwo aluswa kha vhagudi.
- Hu tea u vha na u vanganya ho khwaṭhaho ha thero, nga maanda Luambo na Zwikili zwa Vhutshilo kha vhege dza 2–3 dza u ranga u itela u vha na vhuṭanzi uri hu fhaṭiwa zwikili zwa u humbula na u shumisa muhumbulo.
- Vhege dza 7–8 dzi no tevhela dzi khethekanywa dza bva saikiḽi dza u guda dza 3 kana dza 4.
- Kha saikiḽi iñwe na iñwe ya vhege mbili, zwiteñwa (zvipiḽa) zwoṭhe zwa u guda luambo (u vhala na u ñwala) zwi tea u funziwa nga ndiła i tevhelaho, hu tshi shumiswa tshifhinga tsha fhasisa tsho avhelwaho:

KUAVHELE KWA TSHIFHINGA TSHA FHASISA KWA CAPS	GIREIDI YA 1	GIREIDI YA 2	GIREIDI YA 3
U thetshelesa na U amba	Minete ya 45	Minete ya 45	Minete ya 45
U vhala na Foniki	Awara dza 4 na minete ya 30	Awara dza 4 na minete ya 30	Awara dza 4 na minete ya 30
Muñwalo	Awara ya 1	Minete ya 45	Minete ya 45
U ñwala	Minete ya 45	Awara ya 1	Awara ya 1
GUṬE	AWARA DZA 7	AWARA DZA 7	AWARA DZA 7

Zwikili zwa Luambo lwa Hayani (HL)

- ATP dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho dza HL dzo dzudzanywa uri dzi sumbedze zwikili zwine vha tea u fhaṭa kha tshiteñwa (tshipiḽa) tshiñwe na tshiñwe tsha luambo. vhadededzi / vhagudisi
- Zwi na ndeme uri vha dzhie nzele uri kha vhege dziñwe na dziñwe mbili, zwikili zwine zwa tea u aluswa zwi anzela u fana kha tshiteñwa tsho tiwaho, ngauralo, hu na u dovholola hunzhi u itela u alusa na u khwaṭhisa zwikili.

Magudiswa a Luambo lwa Hayani

- Kha vhege dziñwe na dziñwe mbili, vhadededzi / vhagudisi vha tea u nanga thero.
- Ndi thero yeneyi ine ya ṭalusa magudiswa a saikiḽi.
- Sa tsumbo, arali mudededzi / mugudisi a nanga thero ya '**Roṭhe ri a dzhena tshikolo**', zwi amba uri magudiswa oṭhe a tea u yelana na thero iyi, hu tshi katelwa:
 - Divhaipfi** ine ya khou funziwa, tsumbo: **vhala; ṭumanya; vhambedza; guda; Tshaina; gireidi ya u thoma**, nz.
 - Zwidade kana nyimbo** dzine dza funziwa, tsumbo: **Tshikolo tshi tshi bva**

- c Tshiṭori tsha **u vhala khathihi na vhagudi** tshi no khou vhaliwa, tsumbo: Tshiṭori tshi re na ṭhoho i no ri: **Gireidi ya u thoma Afrika Tshipembe na Tshaina.**
- d **Nyito ya u ṅwala** ine vhagudi vha tea u ita, tsumbo: **Olani tshifanyiso tshi no sumbedza zwine vhagudi vha ita Tshaina.**

Foniki na U vhala Ha Tshigwada Hu na U sumbiwa Nḍila

- Phurogireme ya foniki na u vhala ha tshigwada hu na u sumbiwa nḍila, ndi one magudiswa e oṭhe ane a si yelane na thero.
- U itela u kona u guda u vhala, vhagudi vha tea u gudiswa mibvumo ya luambo i tshi tou tevhekana nga ngona, khathihi na u i vanga na u i fhandekanya.
- U bva afho, vha tea u ita ṅdowendowe ya u vhala maipfi na zwiṭori vha tshi shumisa ṅdivho yavho ya mibvumo (foniki) kha u bula maipfi.

Kha ri vhone uri ndi zwikili zwifhio na magudiswa afhio zwe zwa dodombedzwa kha ATP ya Gireidi ya 1 Themo ya 1:

MANWELEDZO A ATP YA U THIVHA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO LOZWEAHO GIREIDI YA 1 Themo ya 1
U THETSHELESA NA U AMBA
<p>Mugudi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 U fhindula mbudziso dzi no yelana na zwododombedzwa zwa vhuṅe. 2 U topola zwi no fana na zwi sa fani a tshi shumisa ḍivhaipfi yone. 3 U livhanya (metshisa) zwi no yelana, na u vhambedza zwithu zwi sa fani. 4 U thetshesela ndaela dzi sa konḍi (rothini dza kiḷasini) a fhindula nga ngona. 5 U thetshesela zwiṭori, zwidade, zwirendo na nyimbo a tshi sumbedza dzangalelo, nahone u a ita matambwa a zwipiḍa zwa tshiṭori, luimbo kana tshidade. 6 U a kona u ṭalukanya zwidodombedzwa zwe a nanguludza (zwa fhaḷa na fhaḷa) kha ṭhalutshedzo ya oraḷa. 7 U thetshesela a sa dzheneleli, a tshi sumbedza u ṭhonifha muambi. 8 U ita zwirendo na zwidade nahone u zwi edzisela nga nyito. 9 U amba nga tshenzhelo ya ene muṅe. 10 U amba nga zwifanyiso zwi re kha phosiṭara, kha tshati dza thero, kha bugu. 11 U tevhekanya zwifanyiso zwi no yelana na tshiṭori, na u anetshela thevhekano ya zwiwo nga u tou toolola tshiṭori itshi. 12 U khethekanya zwithu zwi tshi ya nga kukhethekanyeke kwawe. 13 U thetshesa thaidzo a ṅea thandululo. 14 U ṭalusa zwithu zwi tshi ya nga mivhala, muelo/saizi, tshivhumbeo khwaḷithi, hu tshi shumiswa maipfi o teaho. 15 U thetshesela zwidodombedzwa zwi re kha tshiṭori a fhindula mbudzisoṭhalutshedzwa.

FONIKI

Tsivhudzo ya mudededzi / mugudisi:

- Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vha fhaṭa na u ṭhukukanya maipfi:
 - Nga kubulelwe (u ṭalukanya mibvumo.)
 - Nga kubulelwe na nga u vhona (foniki.)

Mugudi:

- 1 U shela mulenzhe kha nyito dza orala dza kiḷasi yoṭhe dza u ṭalukanya mibvumo ya foniki.
- 2 U fhambanya mibvumo ya u ranga ya maipfi a tshi shumisa kubulelwe kwayo.
- 3 U khethekanya mafhungo a oraḷa a bva maipfi o imaho nga oṭhe.
- 4 U vho thoma u ṭalukanya uri maipfi o vhumbiwa nga mibvumo.
- 5 U ṭalukanya mibvumo i re mathomoni a maipfi
- 6 U paḍukanya maipfi a madungo manzhi a bva madungo.
- 7 U topola maipfi a re na mutevhetsindo e kha zwidade na zwirendo zwi no ḍivhea.
- 8 U topola vhushaka vhukati ha maḷedere na mibvumo zwa maḥwe a maḷedere a ḷedere ḷithihi.
- 9 U thoma u fhaṭa maipfi mapfufhi hu tshi shumiswa mibvumo ye vha guda.
- 10 U thoma u shumisa muvanganyo kha u fhaṭa maipfi.
- 11 **U ṭalukanya na u vhala:**
 - a Maḥwe a maipfi a aḷifabethe – maḷedere a re kha dzina ḷawe, themba dzi tshi tevhelwa nga pfalandoṭhe, sa nd-i-vh-u-h-o = ndivhuho.

MUḤWALO

U lugela:

Mugudi:

- 1 U ita zwidade zwa nyito dza minwe.
- 2 U tamba mutambo wa u posana na u gavha a tshi shumisa zwiputo zwa ḥawa (binibege) na bola khulwane.
- 3 U bvedza vhuṭumani ha tshandḍa na maṭo nga nyito dza u ola nga pennde, u kherula mabambiri, u tshea na u tevhedzela (u ṭhireisela.)
- 4 U ola phetheni: zigi-zaga, phetheni dza u tsitsa (vethikhaḷa.)
- 5 U tevhedzela midzedze (mitalo) i sa konḍi ya phetheni dza zwifanyiso.
- 6 U vhumba maḷedere a tshi shumisa muvhili wawe musi vhe kha phere kana e eṭhe.
- 7 U vhumba maḷedere a tshi shumisa pennde ya minwe, bulatsho ya u pennde, na khirayoni dza mapfura (dza phula).
- 8 U fara khirayoni nga ngona na u ola ngadzo.
- 9 U bvedza vhukoni ha u ṭalukanya masia.
- 10 U vhumba mimodeḷe ya maḷedere na zwithu nga vumba ḷa ole (plasticine) kana vumba ḷa u tambisa.
- 11 U tevhedzela mudzedze wa dzina ḷawe he ha sumbedzwa mathomo one na sia ḷa kutshimbilele kwa muḥwalo (u buḍa.)
- 12 U tevhedzela dzina ḷawe kana khophi dzaḷo.

Themo ya 1:

- 1 U ita ḥowenḥowe dza u fara na u tshimbidza khirayoni na penisela.
- 2 U kona u vhumba maḷedere maṭuku nga ngona a tshi shumisa u buḍa ho livhaho kha sia ḷo teaho.
- 3 U ḥwalulula (kopolola) maipfi mapfufhi na mafhungo zwi no bva kha dziḷeibuḷu, phosiṭara na bodo ya tshoko.

U VHALA NA VHAGUDI HU NA U SUMBIWA NDILA

Notsi dza mudededzi / mugudisi :

- Kha vha vheye vhagudi kha zwigwada zwa vhukoni ha u vhala hu no lingana.
- Kha vha nange mañwalwa/bugu dza levele yo teaho tshigwada tshiñwe na tshiñwe.
- Kha vha thetshesele musi muñwe na muñwe a re kha tshigwada a tshi vhala e ethe vha mu thuse musi a tshi khou vhala.

Mugudi:

- 1 U vhalela ntha zwe a ñwala ene muñe e kha tshigwada tshi no khou sumbiwa ndila nga mudededzi, tshigwada tshothe tshi vhala tshiñtori tshithihi.
- 2 U tou fombe kha u dikhouda mibvumo.
- 3 U thoma u fhaṭa ñivhaipfi ya maipfimaḍowelwa.

U VHALA E ETHE (NGA ETHE)

Mugudi:

- 1 U vhala bugu ya zwifanyiso.
- 2 U vhala nga ethe a tshi itela u ñiphiña, a tshi fhenḍa masiaṭari nga ngona khathihi na u sumbedza u ṭhonifha bugu

U VHALA NA VHAGUDI

U ñiimisela, zwikilizwirangeli zwa u vhala:

Mugudi:

- 1 U farela bugu ntha musi a tshi vula masiaṭari nga ndila yo teaho.
- 2 U alusa ñdivho ya muteo ya zwibveledzwa zwo ganñdiswaho.
- 3 Vhukoni ha u ṭalukanya masia, sa tsumbo, u thoma u vhala a tshi thoma phanḍa, u vhala a tshi bva kha tshamonde a tshi ya kha tsha u ṭa, ngauralo ngauralo.
- 4 U shumisa zwifanyiso kha u bvumba/u humbulela zwine tshiñtori tsha amba: “u vhala” tshifanyiso.
- 5 U ṭalukanya vhushaka vhu re vhukati ha mibvumo na maḷedere na maipfi.
- 6 U rera nga kufarelwe kwa bugu na u dzi vhavhalela.
- 7 U vho thoma u ṭalukanya uri maipfi a vhumbiwa nga mibvumo.
- 8 U vhala bugu khulwane kana mañwalwa (tshibveledzwa) mañwe vho a re na maḷedere madenya sa kiḷasi yothe vhe na mudededzi.
- 9 U tou fombe kha ñdivho ya zwibveledzwa zwo ganñdiswaho.

Gireidi ya 1:

- 10 U shumisa khavara na zwifanyiso zwa bugu kha u bvumba/u humbulela.
- 11 U tou fombe kha zwiteñwa zwa mañwalwa (zwifhaṭamañwalwa), tholokanyondivho, na phetheni dza luambo.

U NŴALA

Notsi dza mudededzi / mugudisi:

- Kha vha shumise nyito dza u nŵala ha tshigwada kha u sumbedza maitete a u nŵala (u pulana, mvetomveto na u anḡadza.)
- Kha vha ḡee vhana fureme ya u nŵala i no ḡo vha thusa u nŵala zwiḡori zwavho.

Mugudi:

- 1** U vhekanya zwifanyiso zwa maipfi a yelanaho nga pfanapheledzo.
- 2** U kopolola maḡedere na mbalo zwi re vhuponi ha kiḡasini musi a tshi khou 'nŵala.'
- 3** U na mukovhe kha u ḡea mihumbulo musi wa U nŵala na Vhagudi ha tshiḡori tsha kiḡasi tsho rekhodiwaho nga mudededzi u itela u sika maḡwalwa maswa a u vhalala a kiḡasi.
- 4 U ita mishumo ya u nŵala i no katela u pulana, mvetomveto na u anḡadza:**
 - a** U ola zwifanyiso a tshi pfukisa mulaedza malugana na tshenzhelo ya ene muḡe a nŵala na khephusheni.
 - b** U kopolola na u nŵala dzina ḡawe, maipfi mapfufhi na mafhungo mapfufhi zwi tshi bva kha dziḡeibuḡu, phosiḡara, bodo ya tshokho na zwe mudededzi vha nŵala.
 - c** U kopolola fhungo ḡithihi ḡa nyusi ḡi tshi bva kha bodo.

U thoma Rothini ya U guda Luambo (U vhalala na U nŵala)

- Inwe ya nḡila dza khwiḡesa dza u vha na vhuḡanzi ha u shumisa zwavhuḡi tshifhinga tsho avhelwaho lune vha funza zwiḡhe zwi re kha ATP, ndi u thoma rothini ya u guda luambo.
- Afho fhasi hu na rothini ya vhege nga vhege ye ya anganywa (dzinginywa), ine vha nga i shumisa kha saikiḡi ya vhege mbili.
 - Rothini iyi i shumisa TSHIFHINGA TSHI RE FHASISA kha Luambo lwa Hayani (awara dza 7.)
 - Heyi rothini yo itiwa uri i shumisee kha gireidi dzoḡhe.

Rothini yo Anganywaho ya Vhege ya Luambo Lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo

DUVHA	TSHITENWA/TSHIPIDA	NYITO	TSHIFHINGA: GUṬE	TSHIFHINGA: L&S	TSHIFHINGA: R&P	TSHIFHINGA: HW	TSHIFHINGA: W
Musumbuluwo	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraḷa.	Minete ya 15	Minete ya 15			
	MUṆWALO	U linga hu si ha fomaḷa.	Minete ya 30			Minete ya 30	
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U ṆWALA	U ṅwala na vhagudi na u ṅwala nga maga.	Minete ya 30				Minete ya 30
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni / U vhala nga tshigwada ha u tou sumbiwa ṅḷila.	Minete ya 30		Minete ya 30		
Ḳavhuhili	U VHALA NA FONIKI	Kha vha funze mibvumi miswa na maipfi maswa.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	MUṆWALO	Kha vha funze ḷeḡere ḷiswa na maipfi maswa.	Minete ya 15			Minete ya 15	
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni.	Minete ya 30		Minete ya 30		
	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraḷa.	Minete ya 15	Minete ya 15			
Ḳavhuraru	U VHALA NA FONIKI	Kha vha funze mibvumo miswa na maipfi maswa.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	MUṆWALO	Kha vha funze ḷeḡere ḷiswa na maipfi maswa.	Minete ya 15			Minete ya 15	
	U ṆWALA	U ṅwala na vhagudi na u ṅwala nga maga.	Minete ya 15				Minete ya 15
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni.	Minete ya 30		Minete ya 30		
	U VHALA NA FONIKI	Ṅdowṅowe ya foniki / mibvumo.	Minete ya 15		Minete ya 15		
Ḳavhuṅa	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni.	Minete ya 30		Minete ya 30		
	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraḷa.	Minete ya 15	Minete ya 15			
	U VHALA NA FONIKI	Ṅdowṅowe ya foniki.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi.	Minete ya 15		Minete ya 15		
Ḳavhuṅanu	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni.	Minete ya 30		Minete ya 30		
	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraḷa.	Minete ya 15	Minete ya 15			
	U VHALA NA FONIKI	Ṅdowṅowe ya foniki.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni.	Minete ya 30		Minete ya 30		
			Awara dza 7	Minete ya 45	Awara dza 4 Minete ya 30	Awara ya 1	Minete ya 45

Vha a kona u zwi vhona uri tshifhinga tsha avhelwa tshitenwa tshinwe na tshinwe tsho tea?

Nyito dzo Anganywaho dza Luambo Lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo (dzi no fusha t̄hoḁea dza ATP)

- Ngauri hu tea u aluswa zwikili zwinzhi zwinzhi zwi no fana, u nga vha muhumbulo wavhuḁi u ita nyito dzi no fana kana u yelana vhege iḁwe na iḁwe.
 - Hezwi zwi ita uri vha vhe na vhuḁanzi uri vha gudisa zwikili zwoḁthe zwi no t̄oḁiwa nga ATP.
 - Zwi dovha hafhu zwa ita uri u funza na u guda zwi shume zwavhuḁi, ngauri arali vhone na vhagudi vha vhuya vha t̄alukanya nyito idzi, a vha tshinyi tshifhinga vha tshi khou t̄alutshedza.
- Puḁane i re afho fhasi i vha anganyela nyito dzo vhekanywaho nga sisiḁeme dzine vha nga dzi ita vhege iḁwe na iḁwe u itela u fusha t̄hoḁea dza ATP.
- Hune ha tea u funziwa zwikili zwo tiwaho kana magudiswa o tiwaho (u ya nga ATP) nyito dza u funza izwi zwithu na dzone dzi tea u katelwa heneḁha.
- Mulaedza: Vhadededzi / vhagudisi vha tea u shumisa nyito dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE he zwa tea.

DUVHA	TSHITEḁWA	NYITO	NYITO DZO ANGANYWAHO (DZINGINYWAHO)
Musumbuluwo	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraḁa.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha ḁivhadze thero. • Kha vha funze maipfi a 3 a ḁivhaipfi ya thero. • Kha vha funze luimbo kana tshidade.
	MUḁWALO	U linga hu si ha fomaḁa.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha ite u linga hu si ha fomaḁa u itela u vhona arali vhagudi vha tshi kha ḁi elelwa mibvumo na maipfi e a funziwa kale. • Kha vha ri vhagudi vha ḁwale maipfi a 10 e a t̄usiwa kha ngudo dza foniki na kha maipfimaḁowelwa. • Kha vha ite na u t̄ola muḁwalo – kuvhumbelwe kwa maḁedere, madanzi, zwikhala (mavhaka)
	U VHALA NA FONIKI	U vhalala na vhagudi THANGELAUVHALA.	<ul style="list-style-type: none"> • Thangelauvhala. • Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi no bva kha tshiḁtori. • Kha vha ri vha ambe nga zwi no khou bvelela. • Kha vha ri vha bvumbe (u humbulela.)

DUVHA	TSHITEŃWA	NYITO	NYITO DZO ANGANYWAHO (DZINGINYWAHO)
Musumbuluwo	U ŃWALA	U Ńwala na vhagudi na u Ńwala nga maga: U PULANA NA U ITA MVETOMVETO.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha vhudze vhagudi t̄hoho ya u Ńwala ngayo. • Kha vha vhudze vhagudi mushumo wa u Ńwala we vhone vha vha nangela, tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a U ola zwifanyiso a tshi pfukisa mulaedza malugana na tshenzhelo ya ene muṅe a Ńwala na khephusheni. b U kopolola na u Ńwala dzina ḷawe, maipfi mapfufhi na mafhungo mapfufhi zwi tshi bva kha dziḷeibuḷu, phosiṭara, bodo ya tshokho na zwe mudededzi vha Ńwala. c U kopolola fhungo ḷithihi ḷa nyusi ḷi tshi bva kha bodo. • Kha vha sumbedze vhagudi uri vha PULANELA hani u Ńwala, nga u ola tshifanyiso na u dzhenisa ḷebuḷu. • Kha vha ri vha vha fhe mihumbulo ya puḷane iyi (u Ńwala ha tshigwada.) • Kha vha vhudze vhagudi uri vha Ńwale puḷane dza vhone vhaḡe (a hu kopeliwi zwa muṅwe.) • Tshifhinga tshi tshi ya, kha vha Ńwale fureme ya mvetomveto ya fhungo kha bodo, vha sumbedze vhagudi zwi itiswa hani (u Ńwala ha tshigwada.) • Kha vha litshe fureme iyi ya mafhungo kha bodo, vha vhudze vhagudi uri vha Ńwale fhungo ḷavho vhone vhaḡe.
	U VHALA NA FONIKI	U vhalo nga zwigwada u ya nga vhukoni 2 ZWIGWADA X MINETE YA 15 KHA TSHIŃWE NA TSHIŃWE.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha dzudze kiḷasi yoṭhe i ite nyito ya foniki kana nyito ya u vhalo (u vhalo ha vhavhili kana u vhalo ha mugudi e eṭhe.) • Kha vha vhidze tshigwada tshiṭuku tshi shume navho (tshigwada tsha vhukoni vhu no lingana.) • Kha vha vusuludze foniki na maipfimaḡowelwa vhe na tshigwada. • Kha vha ṅee tshigwada maṅwalwa (tshibveledzwa) a re kha ḷeveḷe yavho. • Kha vha thetshesele mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalo e eṭhe.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
ḽavhuvhili	U VHALA NA FONIKI	Kha vha funze mibvumo miswa na maipfi maswa.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha shumise phurogireme ya u ṭalukanya foniki na phurogireme ya foniki ya luambo lwavho, zwithu zwi tshi tou tevhkana (nga sisiṭeme.) • Kha vha ite nyito dzo fhambanaho dza u ṭalukanya foniki, sa, <ul style="list-style-type: none"> a U fhambanya mibvumo ya u ranga ya maipfi nga u tou thetshelesa mibvumo. b U topola mibvumo mathomoni a maipfi. • Kha vha gudise vhagudi u vhala mubvumo muswa. • Kha vha vha gudise u vhala maipfi ane a shumisa uyu mubvumo muswa na mibvumo ye ya funziwa kale (maipfi a no vhalea – u dikhoudea.) • Kha vha vha sumbedze kuvhumbelwe kwa maipfi mapfufhi. • Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE.
	MUŊWALO	Kha vha funze ḽeḽere ḽiswa na maipfi maswa.	<ul style="list-style-type: none"> • Ndi muhumbulo wavhuḽi wa u ananya (metshisa) muŋwalo na fonetiki. • Kha vha gudise vhagudi kuŋwalele kwa ḽeḽere ḽe vha ḽi guda (ḽeḽere ḽiṭuku.) • Kha vha gudise vhagudi kuŋwalele kwa maipfi ane a shumisa mubvumo uyo. • Kha vha gudise vhagudi u ṅwalulula fhungo ḽipfufhi ḽine ḽa shumisa mibvumo na maipfi e vha funziwa. • Kha vha khakhulule kufarele kwa penisela kwa vhagudi, kudzulele, kuvhumbelwe kwa ḽeḽere, u sia zwikhala / mavhaka na saizi. • Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE.
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi U VHALA HA U RANGA.	<ul style="list-style-type: none"> • U vhala ha U ranga. • Kha vha vhalele vhagudi tshiṭori vha tshi elela na u sumbedza u nyanyuwa. • Vha ite vha tshi ima uri vha ṭalutshedze arali zwi tshi ṭoḽea. • Kha vha sumbe na u ṭalutshedza zwiṭalusi zwa luambo, hu tshi kalelwa na: <ul style="list-style-type: none"> a Maḽeḽeredanzi. b Zwitopo. c Khoma. d Tshiga tsha mbudziso. • Vho no fhedza u vhala, kha vha vhudzise mbudziso dzi no nga hedzi: <ul style="list-style-type: none"> a U elelwa (nnyi?, ngafhi?, lini?, mini? nzw) b U dubekanya (tsha u thoma, ha tevhela, tsha u fhedza.)

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Lavhuraru	MUŊWALO	Kha vha funze leḡere liṣwa na maipfi maswa.	<ul style="list-style-type: none"> Ndi muhumbulo wavhuḡi wa u ananya (metshisa) muŋwalo na fonetiki. Kha vha gudise vhagudi kuŋwalele kwa leḡere le vha li guda (leḡere liṡuku.) Kha vha gudise vhagudi kuŋwalele kwa maipfi ane a shumisa mubvumo uyo. Kha vha gudise vhagudi u ŋwalulula fhungo liṣfufhi liṣine la shumisa mibvumo na maipfi e vha funziwa. Kha vha khakhulule kufarele kwa penisela kwa vhagudi, kudzulele, kuvhumbelwe kwa leḡere, u sia zwikhala/mavhaka na saizi. Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE.
	U ŊWALA	U ŋwala na vhagudi na u ŋwala nga maga: U ITA MVETOMVETO.	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha vhudze vhagudi ṡhoho i ne vha tea u ŋwala nga hayo. Kha vha vhudze vhagudi nga ha mushumo wa u ŋwala we vhone vha nanga, tsumbo, <ul style="list-style-type: none"> a U ola zwifanyiso a tshi pfukisa mulaedza malugana na tshnzhele ya ene muṅe a ŋwala na khephusheni. b U kopolola na u ŋwala dzina laḡawe, maipfi mapfufhi na mafhungo mapfufhi zwi tshi bva kha dziḡeibuḡu, phosiṡara, bodo ya tshokho na zwe mudededzi vha ŋwala. c U kopolola fhungo liṡihi la nyusi li tshi bva kha bodo. Kha vha sumbedze vhagudi kuitele kwa MVETOMVETO dza zwine vha khou ŋwala nga u ola tshifanyiso na u dzhenisa dziḡeibuḡu. Kha vha ri vhagudi vha vha ṅee mihumbulo i no ḡo shumiswa kha puḡane (u ŋwala na vhagudi.) Kha vha vhudze vhagudi vha fhedzise puḡane dza vhone vhaṅe (a hu kopelwi zwa muṅwe.) Tshifhinga tshi tshi ya, kha vha ŋwale fureme ya mvetomveto ya fhungo kha bodo, vha sumbedze vhagudi shumiwa hani (u ŋwala ha tshigwada.) Kha vha litshe fureme iyi ya mafhungo kha bodo, vha vhudze vhagudi uri vha ŋwale fhungo laḡavo vhone vhaṅe.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Ḳavhuṅa	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni 2 ZWIGWADA X MINETE YA 15 KHA TSHIŊWE NA TSHIŊWE.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha dzudze kiḲasi yoṱhe i ite nyito ya foniki kana nyito ya u vhala (u vhala ha vhavhili kana u vhala ha mugudi e eṱhe.) • Kha vha vhale zwi no bva kha bugu dza u vhala kana kha Bugu ya Mishumo ya DBE. • Kha vha vhidze tshigwada tshiṱuku tshi shume navho (tshigwada tsha vhukoni vhu no lingana.) • Kha vha vusuludze foniki na maipfimaḍowelwa vhe na tshigwada. • Kha vha ṅea tshigwada maṅwalwa (tshibveledzwa) a re kha ḲeveḲe yavho. • Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhala e eṱhe.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Ḳavhuṱanu	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraḲa.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha funze maipfi a 3 a ḍivhaipfi ya thero. • Kha vha imbe luimbo kana vha ite tshidade. • Kha vha ite iṅwe nyito ya oraḲa, sa tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a Kha vha vhee vhagudi kha zwigwada vha ambe nga ha tshibveledzwa, vha tshi shumisa fureme (Ndo takalela... / A tho ngo takalela... / Ndi vhona u nga tshibveledzwa itshi tsho ṅwalelwa u ... b Vhutsila ha U anetshela Tshiṱori – Kha vha ri vhagudi vha shume nga zwigwada vha ite tshiṱori tsha thero tsha tshigwada tshoṱhe. • Vhagudi vha dzhenisa maipfi kha ṱhalusamaipfi dza vhone vhaṅe.
	U VHALA NA FONIKI	Nḍowenḍowe ya foniki.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha vusuludze mibvumo mivhili ye ya funziwa nga Ḳavhuvhili, na miṅwe mibvumo ye ya funziwa kha themo ino. • Kha vha ite nyito ya foniki na kiḲasi, sa tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a Kha vha vanganye / ṱanganye mibvumo i vhumbe maipfi. b Kha vha ṱhukhukanye maipfi a bve mibvumo c Kha vha fhaṱe maipfi vha tshi shumisa mibvumo d Kha vha paḍule maipfi a bve mibvumo. e Kha vha ṅwale mafhungo a vhone vhaṅe vha tshi shumisa maipfi a foniki. f Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Lavhutano	U VHALA NA FONIKI	U vhalala na vhagudi THEVHELALUVHALA.	<ul style="list-style-type: none"> • Thevhelaluvhala. • Kha vha ite nyito ya u sedza tshitori kha lebele ya vhudzivha, tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a Litambwa – Kha vha vhea vhagudi nga zwigwada vha ite litambwa la tshitori. b Vha toolola tshitori na phathinara – muŋwe na muŋwe kha phathinara idzi u anetshela tshipida tsha tshitori nga thevhekano yone. c U nweledza – mugudi muŋwe na muŋwe u u vhudza phathinara yawe uri tshitori tshi amba nga ha mini nga mafhungo a 2–3. d U ola tshifanyiso nga ha tshitori itshi a nŋwala na khephusheni.
	U VHALA NA FONIKI	U vhalala nga zwigwada u ya nga vhukoni 2 ZWIGWADA X MINETE YA 15 KHA TSHIŊWE NA TSHIŊWE.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha dzudze kilasi yothe fhasi i ite nyito ya foniki kana nyito ya u vhalala (u vhalala ha vhavhili kana u vhalala ha mugudi e ethe.) • Kha vha vha zwi no bva kha bugu dza u vhalala kana kha Bugu ya Mishumo ya DBE. • Kha vha vhidze tshigwada tshitu ku tshi shume navho (tshigwada tsha vhukoni vhu no lingana.) • Kha vha vusuludze foniki na maipfima dowlwa vha na tshigwada. • Kha vha nea tshigwada manwalwa (tshibveledzwa) a re kha lebele yavho. • Kha vha thetshesele mugudi muŋwe na muŋwe a tshi vhalala e ethe.

Vho zwi vhona uri rothini dzo shumisiwa kha tshiteṅwa tshiṅwe na tshiṅwe? Kha vha sedze vha vhone arali ho dzhenisiwa rothini dzoṅhe:

NYITO DZA ORAḽA

Musumbuluwo: Kha vha ḽivhadze thero, vha funze ḽivhaipfi, vha funze luimbo kana tshidade.

ḽavhuvhili: Kha vha funze ḽivhaipfi, vha imbe luimbo kana vha ite tshidade, vha ite nyito iṅwe-vho.

ḽavhuṅanu: Kha vha funze ḽivhaipfi, vha imbe luimbo kana vha ite tshidade, vha ite nyito iṅwe-vho.

FONIKI NA MUṅWALO

Musumbuluwo: Kha vha ite u linga hu si ha fomaḽa vha tshi ṅola ṅdivho ya foniki na muṅwalo.

ḽavhuvhili: Kha vha funze mibvumo miswa na maipfi maswa; kha vha funze kuṅwalele kwa maḽedere na maipfi.

ḽavhuraru: Kha vha funze mibvumo miswa na maipfi maswa; kha vha funze kuṅwalele kwa maḽedere na maipfi.

ḽavhuṅa: Kha vha ite nyito ya ṅdowendowe ya u shumisa mibvumo ya foniki miswa yo funziwaho.

ḽavhuṅanu: Kha vha ite nyito ya ṅdowendowe ya u shumisa mibvumo ya foniki miswa yo funziwaho.

U VHALA NA VHAGUDI

Musumbuluwo: Thangelauvhala

ḽavhuvhili: U vhala ha U ranga.

ḽavhuṅa: U vhala ha Vhuvhili.

ḽavhuṅanu: Thevhelauvhala.

Izwi zwi a pfaḽza naa? Vha nga ita tshanduko ifhio?

Foniki na U vhala Ha Tshigwada Hu na U sumbiwa Nḁila

Sa mudededzi / mugudisi wa vhuimo ha muteo, vhuḁifhinduleli havho vhuhulwane ndi u vha na vhuḁanzi uri vhagudi vhoṱhe vha a kona u vhala!

Dziṅwe dza tsumbandila dzi sa konḁi dzine vha nga tevhela dza u funza foniki ndi hedzi:

- 1 Kha vha vhe na vhuḁanzi uri vha na phurogireme ya foniki yo fhelelaho, ine ya katela mibvumo yoṱhe ya luambo lwavho.**
 - Phurogireme ya Foniki ya NECT ya HL ya Tshivenda yo dzheniswa afho fhasi – kha vha pfe vho vhofoholowa u i shumisa, kana vha shumise phurogireme iṅwe na iṅwe ye ya tiwa nga vundu (phurovintsi), tshiṱiriki kana tshikolo.
- 2 Kha vha shumise phurogireme yavho ya foniki hu na u tevhokana ha zwithu (nga sisiteme). Kha mubvumo muṅwe na muṅwe:**
 - Kha vha vhe na vhuḁanzi uri vhagudi vha a kona u pfa mubvumo uyu, nahone vha a kona u u topola kha ipfi.
 - Kha vha funze vhagudi vhuska vhukati ha ḁedere na mubvumo – uri mubvumo u vhone nga nḁila ḁe.
 - Kha vha ite nḁowenḁowe ya u vanganya mubvumo na miṅwe mibvumo vha tshi vhumba maipfi.
 - Kha vha vhale maṅwalwa/zwibveledzwa zwi re na maipfi a no shumisa mubvumo uyu.
 - Tshifhinga tshoṱhe, kha vha vusuludze mibvumo yoṱhe ye ya funziwa.

Dziṅwe dza tsumbandila dzi sa konḁi dzine vha nga tevhela dza u funza u vhala ndi hedzi:

- 1** Kha vha vhekanye vhagudi kha zwigwada zwa u vhala zwa vhukoni hu no lingana.
- 2** Kha vha vhidze tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe tshi vha vhalele luthihi nga vhege.
- 3** Kha vha thetsheselele vhavhali vha no khou kundelwa luvhili kana luraru nga vhege.
- 4** Kha vha shumise maṅwalwa o teaho ḁeveḁe – kha zwiṅwe zwigwada, vha nga tea u vha thusa nga u vusuludza mibvumo na u fhaṱa maipfi.
- 5** Musi vha ytshi khou shuma na tshigwada, kha vha thetsheselele musi mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhala o ima nga eṱhe.
- 6** Kha vha gudise vhagudi uri vha dzulele u bula maipfi ane vha si a ḁivhe – musi mugudi a tshi swika kha ipfi ḁine a si kone u ḁi vhala, kha vha mu thuse u ḁi bula. Vha songo ḁi pfuka kana vha vhidza muṅwe ṅwana uri a ḁi vhale.
- 7** Nga tshifhinga tsha u vhala na vhagudi hu na u sumbiwa nḁila, kha vha vhee vhagudi nga phere uri vha ite nyito dza u vhala vhe nga tshavho, ngeno vhone vha tshi khou shuma na tshigwada tshiṱuku.

Phurogireme ya NECTya Foniki: Tshivenda Luambo lwa Hayani

- Zwi na ndeme uri vha funze vhagudi mibvumo yothe ya luambo lwavho.
- Mibvumo ye ya funziwa kha phurogireme ya Foniki ya NECT yo dubekanyiwa kha mutevhe u re ngei fhasi – kha vha i shumise sa tsumbandila, vho vhotholowa.

Kha vha vhe na nzhele:

- ATP ya Gireidi ya 1 Themo ya 1 u bula uri vhagudi vha tea u divha:
 - a Pfalandothe dzothe thanu (5.)
 - b Themba dza ledere lithihi (alifabethe.)
 - c U fhaṭa maipfi nga themba mbumbano.
- Vha lingedze u vha na vhuṭanzi uri vhagudi vhavho vha a divha mibvumo iyi.

FONIKI DZA TSHIVENDA				U ṬOLA
MUBVUMO WA FONIKI	MAIPFI A NO DIKHOUDEA / VHALEA			
a				
b	b-a-b-a = baba	b-aa = baa		
e	e-b-a = eba			
m	m-a-b-a = maba	m-e-m-e = meme	m-e-m-a = mema	
o	o-m-o = omo	o-m-a = oma	o-m-b-a = omba	
f	f-e-m-a = fema	f-o-m-o = fomo	f-a-m-a = fama	
u	u-b-a = uba			
l	l-a-l-a = lala	l-u-m-a = luma	l-e-m-a = lema	
i	i-m-a = ima	i-m-e-l-a = imela	i-l-a = ila	
g	g-a-g-a = gaga	g-u-m-a = guma	g-u-l-u = gulu	
h	h-u-m-a = huma	h-u-m-i = humi	h-o-l-a = hola	
d	d-a-d-a = dada	d-a-m-u = damu	d-e-m-e = deme	
ḍ	ḍ-u-l-a = ḍula	e-ḍ-e-l-a = eḍela	ḍ-a-b-a = ḍaba	
k	k-a-l-a = kala	k-u-m-a = kuma	k-e-l-a = kela	
p	p-a-l-a = pala	p-i-m-a = pima	p-a-t-a = pata	
n	n-a-k-a = naka	n-a-n-g-a = nanga	n-i-p-i = nipi	
ṅ	ṅ-a-m-a = ṅama	ṅ-u-l-a = ṅula	ṅ-o-k-a = ṅoka	
ṇ	ṇ-a-l-a = ṇala	g-o-ṇ-o-ṇ-o = goṇoṇo	ṇ-e-n-a = ṇena	
s	s-a-s-e = sase	s-e-m-a = sema	s-i-m-a = sima	
t	t-a-t-a = tata	t-e-t-a = teta	t-o-t-a = tota	
w	w-a-w-e = wawe	w-i-n-a = wina	w-e-l-a = wela	
x	x-a-x-a-r-a = xaxara	x-o-x-o = xoxo	x-u-x-u-x-u = xuxuxu	
v	v-a-l-a = vala	v-u-l-a = vula	v-e-t-a = veta	

FONIKI DZA TSHIVENḐA				U ṲOLA
MUBVUMO WA FONIKI	MAIPFI A NO DIKHOUDEA / VHALEA			
y	y-o-y-o = yo-yo	y-e-l-a-n-a = yelana		
z	z-i-p-i = zipi	z-i-g-i-z-a-k-a = zigizaka	z-o-z-o = zozo	
r	r-e-m-a = rema	r-u-m-a = ruma	r-i-d-i-l-i = ridili	
zw	zw-e-l-a = zwela	zw-i-m-b-a = zwimba	zw-ie-n-d-a = zwienda	
bv	bv-u-m-a = bvuma	bv-i-s-a = bvisa	bv-a-n-i = bvani	
nd	nd-i-m-a = ndima	nd-e-m-e = ndeme		
ḡ	ḡ-a-l-a = ḡala	ḡ-e-vh-e = ḡevhe	ḡ-i-l-a = ḡila	
nt	nt-o-t-a = ntota	nt-e-n-d-a = ntenda	nt-a-m-a = ntama	
nw	m-i-nw-e = minwe	nw-i-s-a = nwisa	k-o-nw-a = konwa	
ng	ng-o-m-u = ngomu	t-a-ng-a = tanga	t-e-ng-a = tenga	
nk	nk-e-l-a = nkela	nk-u-l-a = nkula	nk-o-n-a = nkona	
vh	vh-a-l-a = vhala	vh-ea = vhea	vh-o-n-a = vhona	
dz	dz-u-l-a = dzula	dz-a-m-a = dzama	dz-i-m-a = dzima	
dw	g-o-dw-a = godwa	g-i-g-i-dw-a = gigidwa		
ḡw	g-o-ḡw-a = goḡwa	vh-a-ḡw-a = vhaḡwa	k-o-ḡw-a = koḡwa	
hw	hw-a-l-a = hwala	hw-i-vh-a = hwivha		
gw	gw-e-l-a = gwela	gw-a-l-a = gwala		
lw	lw-e-l-a = lwela	m-a-lw-a = malwa		
ḡw	a-ḡw-a = aḡwa			
pw	pw-a-Ṳ-u-l-a pwaṲula	m-a-pw-a-pw-a-l-a-l-a = mapwapwalala		
mw	mw-e-mw-e-l-a = mwemwela			
sw	sw-a-y-a = swaya	sw-i-m-a = swima	sw-e-l-a = swela	
ṅw	ṅw-a-t-a = ṅwata	ṅw-e-n-d-a = ṅwenda	ṅw-a-vh-o = ṅwavho	
Ṳw	Ṳw-e-l-a = Ṳwela	Ṳw-i-s-a = Ṳwisa	Ṳw-a = Ṳwa	
kw	kw-e-t-a = kweta	kw-a-t-a = kwata		
mb	mb-a-l-o = mbalo	mb-i-l-a = mbila	mb-u-l-a = mbula	
dy	dy-a-m-b-i-l-a = dyambila	dy-e-l-o = dyelo		
ny	ny-a-l-a - nyala	p-o-ny-a - ponya		
vh	vh-ea = vhea	vh-o-m-b-a = vhomba	vh-ia = vhia	
nz	nz-a-m-b-o = nzambo	nz-ie = nzie		
fh	fh-o-l-a = fhola	fh-a-Ṳ-a = fhaṲa	fh-i-r-a = fhira	
kh	kh-e-kh-e = khekhe	kh-u-h-u = khuhu	kh-o-kh-o = khokho	
th	th-a-th-a = thatha	th-o-l-a = thola	th-i-vh-a = thivha	

FONIKI DZA TSHIVENḐA				U ṲOLA
MUBVUMO WA FONIKI	MAIPFI A NO DIKHOUDEA / VHALEA			
ph	ph-e-ph-o = phepho	ph-a-l-a = phala	ph-u-l-a = phula	
pf	pf-a-l-a = pfala	pf-u-m-a = pfuma	pf-e-l-a = pfela	
mm	mm-e = mme	mm-b-i-dz-a = mmbidza	mm-b-u-dz-a = mmbudza	
nnd	nnd-e-m-a = nndema	nnd-u-m-a = nnduma	nnd-i-l-e-l-a = nndilela	
nḑ	nḑ-i-vh-a = nḑivha	nḑ-e-l-a = nḑ-e-l-a	nḑ-a = nḑ-a	
mv	mv-u-l-a = mvula	mv-e-l-e-l-e = mvelele		
mmv	mmv-i-s-a mmvisa	mmv-a-l-e-l-a = mmvaleda		
tsh	tsh-i-k-o-l-o = tshikolo	tsh-e-n-a = tshena	tsh-o-vh-a = tshovha	
mmb	mmb-u-dz-a = mmbudza	mmb-a-n-g-i-s-e-n-i = mmbangiseni	mmb-o-n-i-s-e-n-i = mmboniseni	
ndz	ndz-u-m-b-a = ndzumba	ndz-e-m-b-a = ndzemba		
khw	khw-e-vh-a = khwevha	khw-a-l-i = khwali		
dzh	dzh-u-l-u = dzhulu	dzh-e-n-a = dzhena	dzh-ia = dzhia	
nzh	l-u-nzh-i = lunzhi	nzh-a-r-a = nzhara	g-a-nzh-e = ganzhe	
nzw	nzw-e-l-u-l-e = nzwelule	nzw-ii! = nzwii!		
nkhw	nkhw-a-l-a = nkhwala	nkhw-e-s-a = nkhwesa	nkhw-e-l-e-l-e-n-i = nkhweleleni	
pfh	pfh-e-ḡ-e = pfheḡe	pfh-a-l-a = pfhala	pfh-i-w-a = pfhiwa	
fhw	fh-u-fhw-a = fhufhwa	pfh-u-fhw-a = pfhufhwa		
nyw	ṡ-a-n-g-a-nyw-a = ṡanganywa	vh-e-k-a-nyw-a = vhekanywa	vh-o-fh-e-k-a-nyw-a = vhofhekanywa	
mphy	kh-o-mphy-u-th-a = khomphyutha	mphy-e = mphye		
thy	thy-e-thy-e-n-y-ea = thyethyenyeya			
uu	d-uu = duu	m-uu-n-g-a = muunga	m-uu-m-b-a = muumba	
oi	l-oi-w-a = loiwa	th-oi = thoi	p-oi-dz-a = poidza	
ue	m-ue-l-o = muelo	m-ue-dz-i = muedzi	m-ue-m-b-e = muembe	
ai	m-ai-t-e-l-e = maitele	ai-n-a = aina	w-ai-n-i = waini	
eu	dz-eu-l-a = dzeula	vh-eu-l-a = vheula		
uo	m-uo-m-v-a = muomva	m-uo-k-i = muoki		
ia	m-ia-n-o = miano	s-ia-n-a = siana	vh-ia = vhia	
ou	kh-ou = khou	t-ou = tou	ṡ-o-l-ou = ṡolou	
ea	vh-ea = vhea	s-ea = sea	r-ea = rea	
ui	m-ui-l-a = muila	m-ui-n-g-a-m-e-l-i = muingameli		
aa	m-aa-n-ḑ-a = maanḑa	s-aa-th-u = saathu	b-aa = baa	

FONIKI DZA TSHIVENḐA				U ṲOLA
MUBVUMO WA FONIKI	MAIPFI A NO DIKHOUDEA / VHALEA			
ae	m-ae-l-e = maele	sw-ae-l-a = swaela	M-ae-m - u = Maemu	
ḽ	ḽ-i-Ṳ-o = ḽiṲo	ḽ-e-ḽ-o = ḽeḽo	ḽ-e-l-a = ḽela	
tzh	tzh-e-m-a = tzhema	tzh-e-Ṳ-a = tzheta		
iu	tsh-iu-l-u = tshiulu	m-iu-m-o - = miumo	m-iu-n-g-a = miunga	
ie	s-w-ie-l-a = swiela	dzh-ie-l-a = dzhiela	tsh-ie-n-g-e = tshienge	
oo	m-b-oo! = mboo!	tsh-o-Ṳ-oo! = tshotoo!		
ee	vh-ee = vhee	tsh-ee = tshee	s-ee - = see	
ii	ḽ-ii-vh-a = ḽiivha	ḽ-ii = ḽii		

Muhanga wa Nzudzanyo na Ndongangudo

Nzudzanyo na Ndongangudo ya kharikhulamu i no do tevhela i shumisa rothini na nyito zwe zwa talutshedzwa ngei ntha.

DBE ATP

- Kha vha thome nga ndugiselatshikolo kha vhege dza 2–3.
- U bva afho, hu na Nzudzanyo na Ndongangudo dza 4 x dzi songo nwalwaho tshithu, dzine vha nga dzi shumisa kha u pulana na u londa (u thirekha) kufunzele kwa kharikhulamu kha themo.
- Arali vha tshi zwi takalela, kha vha diitele rothini na nyito dzavho vhone vhaṅe, fhedzi vha vhe na vhuṅanzi uri dzi tevhedza thodea dza CAPS na dza ATP.
- Vha kone u diitela Nzudzanyo na Ndongangudo dzavho vhone vhaṅe dza kufunzele kwavho kwa kharikhulamu kha Themo ya 1.

Vha elelwe, phurogireme yo dzudzanywaho ya u guda ya NECT Gireidi 1–3 Luambo lwa Hayani i a wanala na u daunuloudiwa kha: www.nect.org.za

Thero ya 1:

Nyito	Vhege ya 1	U t̄ola	Vhege ya 2	U t̄ola
ORALA	DIVHAIPFI:		DIVHAIPFI:	
	LUIMBO/TSHIDADE:		LUIMBO/TSHIDADE:	
	NYITO DZIŊWE-VHO:		NYITO DZIŊWE-VHO:	
FONIKI	MIBVUMO:		MIBVUMO:	
	NYITO:		NYITO:	
MUNWALO	MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPFI NA MAFHUNGO:		MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPFI NA MAFHUNGO:	

Nyito	Vhege ya 1	U țola	Vhege ya 2	U țola
U VHALA NA VHAGUDI	<p>MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA:</p> <p>MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):</p> <p>NYITO YA THEVHELAVHALA:</p>	<p>MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA:</p> <p>MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):</p> <p>NYITO YA THEVHELAVHALA:</p>	<p>MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA:</p> <p>MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):</p> <p>NYITO YA THEVHELAVHALA:</p>	
U ÑWALA	<p>THOHO NA MUSHUMO:</p>		<p>THOHO NA MUSHUMO:</p>	
GGR	<p>NOTSI:</p>		<p>NOTSI:</p>	

Thero ya 2:

Nyito	Vhege ya 1	U țola	Vhege ya 2	U țola
ORALA	DIVHAIPIFI:		DIVHAIPIFI:	
	LUIMBO/TSHIDADE:		LUIMBO/TSHIDADE:	
	NYITO DZIÑWE-VHO:		NYITO DZIÑWE-VHO:	
FONIKI	MIBVUMO:		MIBVUMO:	
	NYITO:		NYITO:	
MUNWALO	MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPI NA MAFHUNGO:		MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPI NA MAFHUNGO:	

Nyito	Vhege ya 1	U țola	Vhege ya 2	U țola
U VHALA NA VHAGUDI	MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA: MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE): NYITO YA THEVHELAUVHALA:		MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA: MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE): NYITO YA THEVHELAUVHALA:	
U ÑWALA	THOHO NA MUSHUMO:		THOHO NA MUSHUMO:	
GGR	NOTSI:		NOTSI:	

Thero ya 3:

Nyito	Vhege ya 1	U t̄ola	Vhege ya 2	U t̄ola
ORALA	DIVHAIPFI:		DIVHAIPFI:	
	LUIMBO/TSHIDADE:		LUIMBO/TSHIDADE:	
	NYITO DZIÑWE-VHO:		NYITO DZIÑWE-VHO:	
FONIKI	MIBVUMO:		MIBVUMO:	
	NYITO:		NYITO:	
MUNWALO	MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPFI NA MAFHUNGO:		MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPFI NA MAFHUNGO:	

Nyito	Vhege ya 1	U țola	Vhege ya 2	U țola
U VHALA NA VHAGUDI	MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA: MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE): NYITO YA THEVHELAUVHALA:		MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA: MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE): NYITO YA THEVHELAUVHALA:	
U ÑWALA	THOHO NA MUSHUMO:		THOHO NA MUSHUMO:	
GGR	NOTSI:		NOTSI:	

Thero ya 4:

Nyito	Vhege ya 1	U t̄ola	Vhege ya 2	U t̄ola
ORALA	DIVHAIPFI:		DIVHAIPFI:	
	LUIMBO/TSHIDADE:		LUIMBO/TSHIDADE:	
	NYITO DZIŊWE-VHO:		NYITO DZIŊWE-VHO:	
FONIKI	MIBVUMO:		MIBVUMO:	
	NYITO:		NYITO:	
MUNWALO	MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPFI NA MAFHUNGO:		MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPFI NA MAFHUNGO:	

Nyito	Vhege ya 1	U țola	Vhege ya 2	U țola
U VHALA NA VHAGUDI	MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA: MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE): NYITO YA THEVHELAVHALA:		MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA: MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE): NYITO YA THEVHELAVHALA:	
U ÑWALA	THOHO NA MUSHUMO:		THOHO NA MUSHUMO:	
GGR	NOTSI:		NOTSI:	

Phurogireme ya U linga

U linga ha Vhugudisi

- **Mutevhemuṭoli** u no ḁo tevhela u katela zwikili zwa ndeme zwa nyaluso ya **u vhala na u ṅwala (litheresi)** zwine vhagudi vhavho vha tea u zwi konesa kha vhuimo uhu kana luṭa.
- Hezwi ndi **zwikili zwiḁulwane zwa u vhala na u ṅwala** zwine **vhagudi vhoṭhe vha tea u zwi wana** musi **Gireidi ya 3 i tshi khunyelela**.
- A huna ṅḁila ya u khauledza kana i si konḁi ya u londa ‘U linga ha Vhugudisi’, kana ‘U linga ha Fomethivi.’
- U itela u vha thusa kha u ita izwi nga ṅḁila i no vhuyedza, vha nga tama u ita zwi tevhelaho:
 - d** U ita **bugu ya u rekhoda u linga**, ine vha ḁo dzula vhe nayo tshifhinga tshoṭhe.
 - e** Bugu iyi i tea u ṅwaliwa uri TSHIPHIRI.
 - f** **Kha vha vhe na khethekanyo ya mugudi muṅwe na muṅwe** buguni iyi.
 - g** ḁuvha loṭhe, **kha vha vhe na nzhele na kushumele kwa vhagudi, vha ite notsi dza zwine vha khou zwi vhona** malugana na zwikili izwi.
- Kha vha ṭhogomele tshoṭhe **vhagudi vhane vha sa sumbedze mvelaphanḁa**, nahone **vha shume navho** u itela u tandulula na khaedu dzavho.

Mutevhemuṭoli: Luambo lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo (FP)

ZWIKILI ZWA NDANGO (EXECUTIVE FUNCTION)	✓
Mugudi: U tevhedza mikano na zwe zwa lavhelelwa (ndavhelelo.)	
U a kona u langa nyanyuwo yawe / vhuḁipfi hawe.	
U a kona u shuma nga eṭhe.	
U a shumisana na vhaṅwe musi e kha tshigwada.	
U tou fombe kha mishumo na u i phetha nga tshifhinga tshi no ṭanganedzea.	
U a kona u elelwa na u ṭuma zwe a guda kale na zwine a khou guda zwino.	
U a kona u thoma na u fhaṭa vhushaka havhuḁi na vhaṅwe.	
U a konḁelela khaedu – tendi u kundiwa.	
U THETSHELESA NA U AMBA	✓
Mugudi: U alusa na u shumisa ḁivhaipfi ine ya endelega u serekana (u konḁa.)	
U a tevhedza ndaela.	
U a vhudzisa mbudziso.	
U a fhindula mbudziso nga ṅḁila kwayo, a tshi shumisa mafhungo ane a endelega u serekana (u konḁa.)	
U a shumisa zwikili zwo teaho zwa u haseledza na u davhidzana.	
U ṬALUKANYA MIBVUMO NA FONIKI	✓
Mugudi: U a ṭhukukanya maipfi a bva mibvumo yo imaho nga yoṭhe a tshi tou i bula.	
U a vanganya mibvumo a vhumba maipfi a tshi tou a bula.	

U a kona u tšalukanya na u vhala mibvumo yothe ye ya funziwa (u guda nga ha vhushaka ha legere na mubvumo.)	
U a fhaṭa na u tšhukukanya maipfi o nwalihawo a tshi shumisa mibvumo ye ya funziwa.	
U VHALA	✓
Mugudi: Tshifhinga tshothe, u a lingedza u dikhouda (u bula) maipfi maswa a tshi shumisa ndivho ya legere na mubvumo.	
U a vhala zwibvedzwa (mañwalwa) zwi re kha bammbiri la mishumo a tshi tou elela nahone a sa khakhi.	
U PFESESA	✓
<i>Kha Vhuimo ha Muteo, zwikili izwi zwi tea u fhaṭiwa musi wa U vhala na Vhagudi – musi mudededzi / mugudisi a tshi khou vhalela nṭha zwibvedzwa zwi no konḁa.</i>	
Mugudi: U sumbedza u toḁou ḁivha na dzangalelo kha zwiṭori zwa u vhala na vhagudi.	
U fhindula mbudziso dza vhuṭuṭulanyelelwa (<i>recall questions</i>) nga ngona.	
U tḁhisa mihumbulo i no pfala na u i imelela musi a tshi fhindula mbudziso ya 'ngani.'	
U a nweledza zwiwo zwiḁulwane zwa zwiṭori zwa u vhalela nṭha.	
U vhudza vhañwe ndivho kana mulaedza wa zwiṭori zwe zwa vhaliwa.	
U a kona u elelwa na u tḁuma zwiṭori zwe zwa vhaliwa kale na zwine zwa khou vhaliwa zwino.	
MUÑWALO	✓
Mugudi: U fara penisela na tsha u nṭwala nga nḁila yone – a tshi shumisa minwe miraru kha u fara.	
U a kona u sika maḁegere e a funziwa, a songo khakhea nahone a tshi vhalea.	
U nṭwala nga luvhilo lu no tḁanganedzea – u a kona u fhedza mushumo nga tshifhinga tsho tiwaho.	
U NṂWALA	✓
Mugudi: U shumisa u nṭwala kha u bvisela mihumbulo yawe khagala (ha nṭwalululi/ha kopi.)	
U nṭwala nga eṭhe (u dzhenisa mbiluni zwiṭirathedzhi zwa u nṭwala a zwi shumisa kha u khunyeledza mishumo ya u nṭwala.)	
U shumisa ndivho yawe ya u anana ha legere na mubvumo kha u nṭwala maipfi (muñwalo wa u ḁisikela/wa tḁoho yawe.)	
U vhalela vhañwe ngae zwa a nṭwala.	

U linga ha Vhugudisi

- Vha nga **ḁiitela Mushumo wa U linga ha Fomaḁa (FAT)** wa vhone vhañe vha tshi tevhedza tsumbandila dze vha nṭewa kha **Khethekanyo ya 4 yo Vusuludzwaho ya CAPS.**
- Tshiñwevho, hu na **sambula ya FAT ya Themo ya 1** i re **afho fhasi**. Vha nga kha ḁi shumisa FAT iyi yo tou ralo, kana vha i shandulela u i shumisa kiḁasini yavho.
- Ho dzheniswa na 'khadi ya tshikoro' ine khayo vha nga dzhenisa mvelelo dza u lingiwa ha vhagudi ha tshiteñwa tshiñwe na tshiñwe tsha magudiswa.

U shumisa Rubiriki

- Rubiriki dzi re afho fhasi dzi tevhela zwiṭalusi zwiṅa zwa ḽeveḽe.
- Dzi dovha dza sumbedza tsumbandila dza u pima (u reitha) ḽeveḽe inwe na inwe.
- Zwiṅwe hafhu, maraga yo avhelwa tshiṭalusi tshiṅwe na tshiṅwe zwi tshi ya nga khethekanyo. Hezwi zwi sumbedzwa kha zwitange tsini na tshiṭalusi.
- Vha nga shumisa zwipimi izwi kha u linga vhagudi vhavho nga ṅdila dzo fhambanaho, zwi tshi langwa nga vundu (phurovintsi) ḽavho kana tshiṭiriki. Sa tsumbo:
 - a Vha nga nanga u wana ḽeveḽe i re tshikati kana vhuimo wa nyito ya u linga.
 - b Kana, vha nga nanga u ta maraga dzo teaho mugudi muṅwe na muṅwe.

Tsumbo:

- a Mudededzi wa Peter vho ita luswayo lwa tshifhambano kha zwe a kona u ya nga tshieli tsho tiwaho.
- b Vha wana uri zwifhambano izwi zwo ḽalesa kha ḽEVEḽE YA 2/KHA MPIMO WA TSHIKHALA TSHA 3–4. Fhedzi-ha, u na tshikoro tshithihi tsha ḽEVEḽE YA 1/KHA MPIMO WA TSHIKHALA TSHA 1–2. Zwenezwo-ha, vha mu fha Vhuimo / **Mpimo (Rating) wa 3.**
- c U bva afho, vha rekanya tshikoro tshawe u ya nga maraga dzo teaho tshieli tsho tiwaho. U wana maraga dza 5 kha dza 14, Musi vha tshi dzi kovha nga 2, u wana maraga dza 2.5 dzine vha dzi sendedza tsini kha Vhuimo / **Mpimo (Rating) wa 3.**

RUBIRIKI	ḽEVEḽE YA 1 VHUIMO / MPIMO 1-2	ḽEVEḽE YA 2 VHUIMO / MPIMO 3-4	ḽEVEḽE YA 3 VHUIMO / MPIMO 5-6	ḽEVEḽE YA 4 VHUIMO / MPIMO 7
TSHIELI TSHA 1	Mugudi u kona u anetshela zwipiḽa zwa tshiṭori hu si na ndunzhendunzhe zwi kha thevhekano yo khakheaho. (1-2)	Mugudi u anetshela tshipiḽa tsha tshiṭori hu na thevhekano yone, fhedzi u dzhenisesa kana u siedza zwidodombedzwa zwinzhi. (3) ✗	Mugudi u anetshela vhunzhi ha tshiṭori hu na thevhekano yone, fhedzi u dzhenisesa kana u siedza zwidodombedzwa zwinzhi. (5-6)	Mugudi u anetshela tshiṭori hu na thevhekano yone, fhedzi hu na zwidodombedzwa zwo linganaho zwi no ita uri tshiṭori tshi pfale. (7)
TSHIELI TSHA 2	Mugudi u anzela u ima, a tshi timatima na u dovhola maipfi kana mafurase. (1-2)	Mugudi u a ima tshiṅwe tshifhinga, a tshi timatima na u dovhola maipfi kana mafurase. (3-4) ✗	Mugudi u anetshela tshiṭori nga u elela, a tshi ima tshiṅwe tshifhinga, a tshi timatima kana u dovhola maipfi kana mafurase. (5-6)	Mugudi u anetshela tshiṭori nga u elela nahone a tshi ḽifulufhela, a sa imi na u timatima kana u dovhola maipfi kana mafurase. (7)
TSHIELI TSHA 3	A hu na u shandukisa khalo kana voḽumu kha ipfi ḽawe, kana mugudi ha pfali. (1-2) ✗	Mugudi tshiṅwe tshifhinga u a shandukisa khalo kana voḽumu kha ipfi ḽawe, fhedzi a si tshifhinga tshoṭhe tshine a zwi kona. (3-4)	Mugudi u a fhambanya khalo kana voḽumu kha ipfi ḽawe musi a tshi vhala, ha swika hune zwa shumanyana. (5-6)	Mugudi u a fhambanya khalo kana voḽumu kha ipfi ḽawe musi a tshi vhala, ha swika hune zwa shuma tshoṭhe. (7)

Tshandulelo

- Kha vha shandulule maraga u bva kha 14 vha i ise kha vhuimo / mpimo (rating) wa 1–7 nga u kovha nga 2.

Ri na fulufhelo la uri tsumbandila iyi i do vha thusa

- *Zwi na ndeme uri vha elelwe uri mishumo ya u linga iyi na ngona dza u rekanya zwi tou vha nyanganyelo fhedzi kana madzinginywa.*
- *Kha vha shumise thodea dza u linga dza vundu (phurovintsi) la havho kana tshitiiki tsha havho.*

U linga ha Vhugudisi: Khadi ya Tshikoro						
Madzina a Vhagudi	U tshetshelesa na U amba	Foniki	U vhala na U Pfesesa	Munwalo	U nzwala	Nyangaredzo
	U toolola zwipiqa zwihulwane zwa tshitori tshi no divhea tshe tsha anetshelwa kana u vhaliwa	U topola vhushaka ha minwe ya mibvumo ya ledere jithihi (pfalandothe na themba)	U bvumba zwine tshitori tsha amba a tshi shumisa zwifanyiso. U tevhekanya zwiwo zwiraru nga thevhekano yone.	U nzwala maledere matuku nga ngona.	U ola tshifanyiso a tshi fhirisa mulaedza. U kopolola dzikhephusheni na mafhungo.	
Nomboro ya Nyito ya U linga	1.1	1.2	1.3	1.4	1.5	1.6
1						
2						
3						
4						
5						
6						
7						
8						
9						
10						
11						
12						

Gireidi ya 1 Themo ya 1: Nyito ya U linga ha Fomaḷa ya Sambula

1.1: U THETSHELESA NA U AMBA / U PFESESA	
TSHIPIKWA	<p>U anetshela tshiṭori tshi no ḍivhea.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tshiṭori tshi na mathomo, muthumbu na magumo. • Mugudi u anetshela tshiṭori a sa timatimi kana u dovholola.
KUITELE	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha zwi ite kha Vhege ya 7 u swika kha Vhege ya 9 • Kha vha zwi ite nga tshifhinga tshinwe na tshinwe musi vhagudi vho dzula vha tshi khou ita nyito.
NYITO	<p>U anetshela tshiṭori tshi no ḍivhea.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kha vha ṭalutshedze kiḷasi uri vha khou ya u vha vhidza uri vha ḍe vha vha anetshela zwiṭori zwine vha zwi funesa. • Kha vha humbudze vhagudi uri musi vha tshi anetshela tshiṭori, hu tea u vha na mathoma, mutumbu na magumo. • Kha vha ite na u vha humbudza uri vha shumise maipfi avho kha u ita uri tshiṭori tshi takadze. • Tsha u fhedza, vha tea u ita ṅdowṅdowe ya u anetshela tshiṭori. u itela uri vha si hangwe zwine vha khou anetshela, kana vha zwi dovholola. • Kha vha vha fhe minete i si gathi uri vha elekanye nga zwiṭori zwavho. • Kha vha vha tendele vha rembuluwe vha vhudze phathinara dzavho izwi zwiṭori zwavho. • Vha nga kha ḍi ola tshifanyiso tsho ḷeibuḷiwaho sa tshipiḍa tsha tshiṭori tshavho, musi vhone vha tshi khou thetshesa zwiṭori zwa vhanwe vhagudi. • Kha vha linge mugudi muṅwe na muṅwe vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi.

RUBIRIKI	LEVELE YA 1 VHUIMO / MPIMO WA 1-2	LEVELE YA 2 VHUIMO / MPIMO WA 3-4	LEVELE YA 3 VHUIMO / MPIMO WA 5-6	LEVELE YA 4 VHUIMO / MPIMO WA 7
TSHIVHUMBEO NA THEVHEKANO	Mugudi u kona u anetshela zwipiḏazwa tshiḏori hu si na ndunzhendunzhe zwi kha thevhekano yo khakheaho. (1-2)	Mugudi u anetshela tshipiḏa tsha tshiḏori hu na thevhekano yone, fhedzi u dzhenisesa kana u siedza zwidodombedzwa zwinzhi. (3-4)	Mugudi u anetshela vhunzhi ha tshiḏori hu na thevhekano yone, fhedzi u dzhenisesa kana u siedza zwidodombedzwa zwinzhi. (5-6)	Mugudi u anetshela tshiḏori hu na thevhekano yone, fhedzi hu na zwidodombedzwa zwo linganaho zwi no ita uri tshiḏori tshi pfale. (7)
U ELELA	Mugudi u anzela u ima, a tshi timatima na u dovhola maipfi kana mafurase. (1-2)	Mugudi u a ima tshiḏwe tshifhinga, a tshi timatima na u dovhola maipfi kana mafurase. (3-4)	Mugudi u anetshela tshiḏori nga u elela, a tshi ima tshiḏwe tshifhinga, a tshi timatima kana u dovhola maipfi kana mafurase. (5-6)	Mugudi u anetshela tshiḏori nga u elela nahone a tshi ḏifulufhela, a sa imi na u timatima kana u dovhola maipfi kana mafurase. (7)

1.2: FONIKI	
TSHIPIKWA	<ul style="list-style-type: none"> • U topola vhushaka vhushaka ha mibvumo ya mañwe a maļedere (pfalandothe na themba.)
KUITELE	<ul style="list-style-type: none"> • Hezwi kha vha zwi ite kha Vhege ya 8, nga tshifhinga tsha U vhala na Vhagudi Hu na U sumbiwa Nqila.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha dzudze vhagudi vha ite nyito ya u vhala nga vhavhili kana u ita foniki vhe kha phere. • Vhudzuloni ha u vhidza zwigwada uri zwi de tafulani yavho, kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi. • Kha vha vhe vhe na bammbiri li songo ñwalwaho tshithu na penisela zwi no do shumiswa nga vhagudi. • Kha vha vhidzelele mibvumo ya 4 ye vha i funza vha ri vhagudi vha i ñwale. Tshi tevhelaho, kha vha vhe vhe na bammbiri lo ñwalwaho mibvumo yothe ye vha i funza. Kha vha sumbe maļedere a 4 vha ri vhagudi vha bule mibvumo. • Kha vha linge mugudi muñwe na muñwe vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi.

RUBIRIKI	LEVELE YA 1 VHUIMO / MPIMO WA 1-2	LEVELE YA 2 VHUIMO / MPIMO WA 3-4	LEVELE YA 3 VHUIMO / MPIMO WA 5-6	LEVELE YA 4 VHUIMO / MPIMO WA 7
U TOPOLA MIBVUMO NGA U TOU THETSHELESA	Mugudi u kona u ñwala mibvumo ya 0 kana 1 kha ya 4. (1-2)	Mugudi u kona u ñwala mibvumo ya 2 kha ya 4. (3-4)	Mugudi u kona u ñwala mibvumo ya 3 kha ya 4. (5-6)	Mugudi u kona u ñwala mibvumo ya 4 kha ya 4. (7)
U TOPOLA MIBVUMO YO TOU ÑWALIWAHO	Mugudi u kona u topola mibvumo ya 0 kana 1 nga ngona. (1-2)	Mugudi u kona u topola mibvumo ya 2 nga ngona. (3-4)	Mugudi u kona u topola mibvumo ya 3 nga ngona. (5-6)	Mugudi u kona u topola mibvumo ya 4 nga ngona. (7)

1.3: U VHALA	
TSHIPIKWA	<ul style="list-style-type: none"> U vhalela n̄tha zwi no bva buguni e kha ǀeveǀe yawe. U shumisa maipfimaḡowelwa kha u dikhouda maipfi.
KUITELE	<ul style="list-style-type: none"> Hezwi zwi nga itiwa kha Vhege ya 6 u swika kha Vhege ya 7. Hezwi kha vha zwi ite nga tshifhinga tsha U vhala nga Tshigwada Hu na U sumbiwa Nḡila.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> Nga tshifhinga tsha 'U vhala nga Tshigwada Hu na U sumbiwa Nḡila' kha vha vhidze muraḡo muḡwe na muḡwe wa tshigwada uri a ḡe a vha vhalele e eṡhe. Tshi tevhelaho, kha vha ri mugudi a vhalele n̄tha zwi no bva kha maḡwalwa o teaho ǀeveǀe yawe. Kha vha vhe na vhuṡanzi uri maḡwalwa aya a katela na maipfi a no vhalea (dikhoudea.) Kha vha linge vhagudi vha tshi khou shumisa rubiriki i re afho fhasi.

RUBIRIKI	ǀEVEǀE YA 1 VHUIMO / MPIMO WA 1–2	ǀEVEǀE YA 2 VHUIMO / MPIMO WA 3–4	ǀEVEǀE YA 3 VHUIMO / MPIMO WA 5–6	ǀEVEǀE YA 4 VHUIMO / MPIMO WA HA 7
U ELELA	Mugudi u anzela u tima-tima musi a tshi khou vhala, u a fhumula musi a tshi swika kha maipfi ane a si a ḡivhe kana a pfuka maipfi ane a si a ḡivhe, nahone u a dovholola maipfi na mafurase. (1–2)	Mugudi u vhala a tshi ita a tshi ima tshifhinga tshilapfu ha a tshi tima-tima. Mugudi u na 'zwickhala zwi no haka' zwine a konḡelwa u fhira khazwo. (3–4)	Mugudi u ita a tshi vhala a tshi kaṡudza mutevhetsindo. Mugudi u a konḡelwa nga maipfi magede (maḡwe maipfi) na nga / kana nga zwivhumbeo zwa mafhungo. (5–6)	Mugudi u vhala a tshi elela na u ita a tshi awela. Mugudi u a kona u ḡikhakhulula musi a tshi vhala maipfi a no konḡa na / kana zwivhumbeo zwa mafhungo. (7)
ZWIKILI ZWA U DIKHOUDA	Mugudi u ṡoḡa thikhedzo nanzhi ya foniki i no bva kha mudededzi / mugudisi uri a vhale ipfi ǀine a si ǀi ḡivhe. Mugudi u a balelwa u ṡhukhukanya maipfi a bva madungo kana mibvumo. Mugudi u ḡivha maipfimaḡowelwa / maipfimaanzi maṡukuṡuku. (1–2)	Mugudi u lingedza u shumisa foniki kha u vhala maipfi ane a si a ḡivhe fhedzi u ṡoḡa thuso ya mudededzi / mugudisi. Mugudi u a kona u ṡhukhukanya maipfi a bva madungo kana mibvumo a tshi thusiwa nga mudededzi / mugudisi. Mugudi u ḡivha maipfimaḡowelwa / maipfimaanzi a si manzhi. (3–4)	Mugudi u shumisa foniki na ṡhalusamadungo (<i>syllabification</i>) kha u bula maipfi ane a si a ḡivhe, fhedzi tshiḡwe tshifhinga u a ṡoḡa thuso ya u vanganya/ ṡanganya mibvumo ya ita ipfi. Mugudi u ḡivha maipfimaḡowelwa / maipfimaanzi manzhi. (5–6)	Mugudi u shumisa foniki na ṡhalusamadungo (<i>syllabification</i>) kha u bula maipfi ane a si a ḡivhe, nahone u a kona u vanganya/ ṡanganya mibvumo ya ita ipfi. Mugudi u ḡivha maipfimaḡowelwa / maipfimaanzi oṡhe e a funziwa manzhi. (7)

1.4: U VHALELA U PFESESA	
TSHIPIKWA	<p>U bvumba zwine tshiṭori tsha amba a tshi shumisa zwifanyiso.</p> <ul style="list-style-type: none"> • U tevhékanya zwiwo zwiraru nga thevhekano yone. • U topola thaidzo ya u ranga i no bvedza tshiṭori. • U topola thevhekano ya zwiwo. • U fhindula mbudzisoṭhalutshedzwa sa ‘Ni vhona u nga...? / Ndi ngani...?’
KUI TELE	<ul style="list-style-type: none"> • Hezwi zwi nga itwa tshifhinga tshinwe na tshinwe u bva kha Vhege ya 4 u swika kha Vhege ya 6 • Hezwi kha vha zwi ite musi vhagudi vho dzula vha tokomelwa vha tshi khou ita nyito ya u ṅwala.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha shumise tshiṭori tsha u vhala na vhagudi tsha vhege yo fhelaho. • Kha vha dzudze kīlasi uri i shume mushumo yuu. • Nga murahu, kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe desikeni yavho vha fhedzise u lingiwa. • Kha ri vhudzise mugudi muṅwe na muṅwe mbudziso dzi tevhelaho: <p>Thevhekano</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Ho bvelela mini mathomoni a tshiṭori? 2 Ho bvelela mini magumoni a tshiṭori? 3 Ho bvelela mini nga murahu ha ... 4 Ho bvelela mini u thoma: ... kana... <p>U bvumba/ U humbulela</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Tshi tevhelaho, kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi no bva kha tshiṭori tshine a vha athu u tshi pfa. 2 Zwino, kha vha ri vhagudi vha vha vhudze uri vha vhona u nga ho bvelela mini kha tshiṭori, nge vha sedza zwifanyiso. • Kha vha linge mugudi muṅwe na muṅwe vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi.

RUBIRIKI	LEVELĒ YA 1 VHUIMO / MPIMO WA 1–2	LEVELĒ YA 2 VHUIMO / MPIMO WA 3–4	LEVELĒ YA 3 VHUIMO / MPIMO WA 5–6	LEVELĒ YA 4 VHUIMO / MPIMO WA HA 7
THEVHEKANO	Mugudi ha koni u dubekanya thevhekano ya zwiwo zwi re kha liṅwalwa nga ngona. (1–2)	Mugudi ha koni u a kona u dubekanya thevhekano ya ya zwiṅwe zwa zwiwo zwi re kha liṅwalwa nga ngona musi a tshi tou thusiwa. (3–4)	Mugudi ha koni u a kona u dubekanya thevhekano ya ya zwiwo zwi re kha liṅwalwa nga ngona fhedzi u a ongolowa.(4–6)	Mugudi ha koni u a kona u dubekanya thevhekano ya ya zwiwo zwi re kha liṅwalwa nga ngona. (7)
U BVUMBA / U HUMBULELA	Mugudi u a kundelwa u humbulela nga ngona nga ha tshiṭori. (1–2)	Mugudi u a kona u humbulela zwiṭukuṭuku nga ha tshiṭori fhedzi a songo khakha. (3–4)	Mugudi u kona u humbulela a songo khakhesa nahone a tshi bula zwidombedzwa nga ha tshiṭori. (5–6)	Mugudi u kona u tshoṭhe humbulela hu re na tsivhudzo nahone a tshi bula zwidombedzwa nga ha tshiṭori. (7)

1.5: MUÑWALO	
TSHIPIKWA	<ul style="list-style-type: none"> U ñwala maļedere maṭuku nga ngona.
KUITELE	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha zwi ite nga tshifhinga tsha ngudo ya muñwalo nga Musumbuluwo kha Vhege ya 8.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha thuse vhagudi u lugisa bugu dzavho dza thesite, nga u ñwala nomboro 1–8 kha lumeme/matungo lwa siaṭari. Kha vha vhidzelele mibvumo ya 8 ye vhana vha i guda, vha vha vhudze uri vha i ñwale tsini na nomboro yone. Kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi musi ngudo yo no fhela. Kha vha ite na u vhea liṭo kha vhagudi musi wa ngudo dza muñwalo, vha ṭole bugu dzavho dza u ñwalela vha tshi itela u vhona mvelaphanda na khaedu dzi re hone.

RUBIRIKI	LEVELE YA 1 VHUIMO / MPIMO WA 1–2	LEVELE YA 2 VHUIMO / MPIMO WA 3–4	LEVELE YA 3 VHUIMO / MPIMO WA 5–6	LEVELE YA 4 VHUIMO / MPIMO WA HA 7
KUVHUMBELWE KWA MALEDERE (kha thesite)	Mugudi u konḑelwa nga u ñwala maļedere maṭuku a 1–2 nga ngona. (1–2)	Mugudi u u ñwala maļedere maṭuku a 3–4 nga ngona. (3–4)	Mugudi u u ñwala maļedere maṭuku a 5–6 nga ngona. (5–6)	Mugudi u u ñwala maļedere maṭuku a 7–8 nga ngona. (7)
MBONO DZA U ANGAREDZA DZA MUÑWALO	Mugudi u konḑelwa nga u kopolola na u ñwala fhungo nga ngona. Hu na vhukhakhi vhunzhi malugana na kuvhumbelwe kwa maļedere, zwickhala vhukati ha maipfi, na u shumisa saidzi i no fana ya maļedere. Mugudi u ñwala nga u ongolowa. (1–2)	Mugudi u anzela kopolola na u ñwala fhungo nga ngona. Hu na vhukhakhi hu si gathi vhunzhi malugana na kuvhumbelwe kwa maļedere, zwickhala vhukati ha maipfi, na u shumisa saidzi i no fana ya maļedere. Mugudi u ñwala nga u ongolowa. (3–4)	Mugudi u kopolola na u ñwala fhungo nga ngona. Mugudi a nga khwiṅisa u ñwala nga luvhilo kana nga vhudele. (5–6)	Mugudi u kopolola na u ñwala fhungo nga ngona, ngavhudele na nga luvhilo lu no vhonala. (7)

1.6: U NŴALA	
TSHIPIKWA	<ul style="list-style-type: none"> • U ola tshifanyiso a tshi pfukisa mulaedza. • U kopolola khephusheni na mafhungo.
KUITELE	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha zwi ite vha tshi shumisa ngudo ya muŵwalo Vhege ya 7 kana Vhege 8.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha ite ngudo ya u nŵala i no tōḁa vhagudi vha tshi ola tshifanyiso tshi no pfukisa mulaedza wavho vhone vhaḁe – zwi songo vha zwo kopiwaho zwi tshi bva kha zwa mudededzi, tsumbo,: zwithu zwine nda takalela u ita. • U bva afho, kha vha ḁee vhagudi ndaela ya u kopolola fureme ya khephusheni pfufhi i tshi bva kha bodo, khathihi na u nŵala ipfi ḁithihi ḁa khephusheni, sa tsumbo: Ndi takalela u _____. • Kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi nga murahu ha saikiḁi ya u nŵala. • Kha linge zwe mugudi muḁwe na muḁwe a nŵala vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi.

RUBIRIKI	LEVEḁE YA 1 VHUIMO / MPIMO WA 1–2	LEVEḁE YA 2 VHUIMO / MPIMO WA 3–4	LEVEḁE YA 3 VHUIMO / MPIMO WA 5–6	LEVEḁE YA 4 VHUIMO / MPIMO WA HA 7
TSHIFANYISO: ZWI PFESESEA NA ZWA ENE MUḁE	Tshifanyiso itshi tshi a konḁa u pfesesea, kana a si tshawe ene muḁe – o kopolola tsumbo ya mudededzi. (1–2)	Tshifanyiso itshi tshi a pfesesea nahone ndi tshawe ene muḁe naho hu na hune tsha yelana na tsumbo. (3–4)	Tshifanyiso tshi a leluwa u tshi pfesesa, ndi tshawe ene muḁe nahone tshi bva khae. (5–6)	Tshifanyiso tshi a leluwa u tshi pfesesa ndi tshawe ene muḁe nahone tshi bva khae nahone tshi na vhutsila ngomu. (7)
KHEPHUSHENI	Mugudi u a konḁelwa nga u kopolola fureme ya khephusheni, nahone ha fhedzisi khephusheni. (1–2)	Mugudi u a kopolola fureme ya khephusheni, fhedzi ha fhedzisi khephusheni, kana u ita vhukhakhi vhunzhi. (3–4)	Mugudi u a kopolola fureme ya khephusheni, a fhedzisa khephusheni, fhedzi hu na vhukhakhi vhuthihi fhedzi. (3–4)	Mugudi u a kopolola fureme ya khephusheni nahone u fhedzisa khephusheni nga ngona. (3–4)